

A római föliratok gyűjtői Pannoniában

Az ókori világ föliratos emlékeit a humanisták körülbelül egyidőben kezdték gyűjteni a klasszikus szövegek kézírataival. Tevékenységüket misszióknak tekintették, amit úgy fogalmaztak meg, hogy írásban biztosítják az örökkévalóságot annak, amit napról-napra pusztít az idő, meg az emberi hanyagság.¹ Ciriaco d'Ancona nevéhez fűződik a lázas leletmentés megkezdése. Követői buzgón, és olykor kritikátlanul összemásholták a gyűjtött anyagot. A 15. század közepén a művészeti alkotásokon a római föliratok, a pénzekkel és a kámeákkal együtt, atmoszférateremtő funkciót kaptak. A század végén már maguk a kövek váltak, más antik tárgyakkal együtt, a humanista otthonok díszévé.

Pannoniába a föliratgyűjtők a 15. század második felében jutottak el, Mátyás király uralkodása idején. Ezt már Theodor Mommsen kutatásaiból tudjuk. Ő a Corpus Inscriptionum Latinarum előmunkálatai során, az akkor ismert valamennyi kézíratos és nyomtatott föliratgyűjteményt átvizsgálta. Alapos rostálás után ezeknek anyagát is közreadta a valóságosan is föllelhető föliratanyag közé sorolva. A pannóniai emlékanyagot közlő III. kötetben egyetlen 15. századi kézíratos forrást ismertet. Szerzőjét „Antiquus”-nak nevezi, mert kilétét nem sikerült megállapítania. Említi még a velencei Francesco Giustinianit, Antonio Bonfini, valamint közvetett adatok alapján Bartolomeo Fonziót is, mint akik szintén hozzájárultak a gyűjtéshez.²

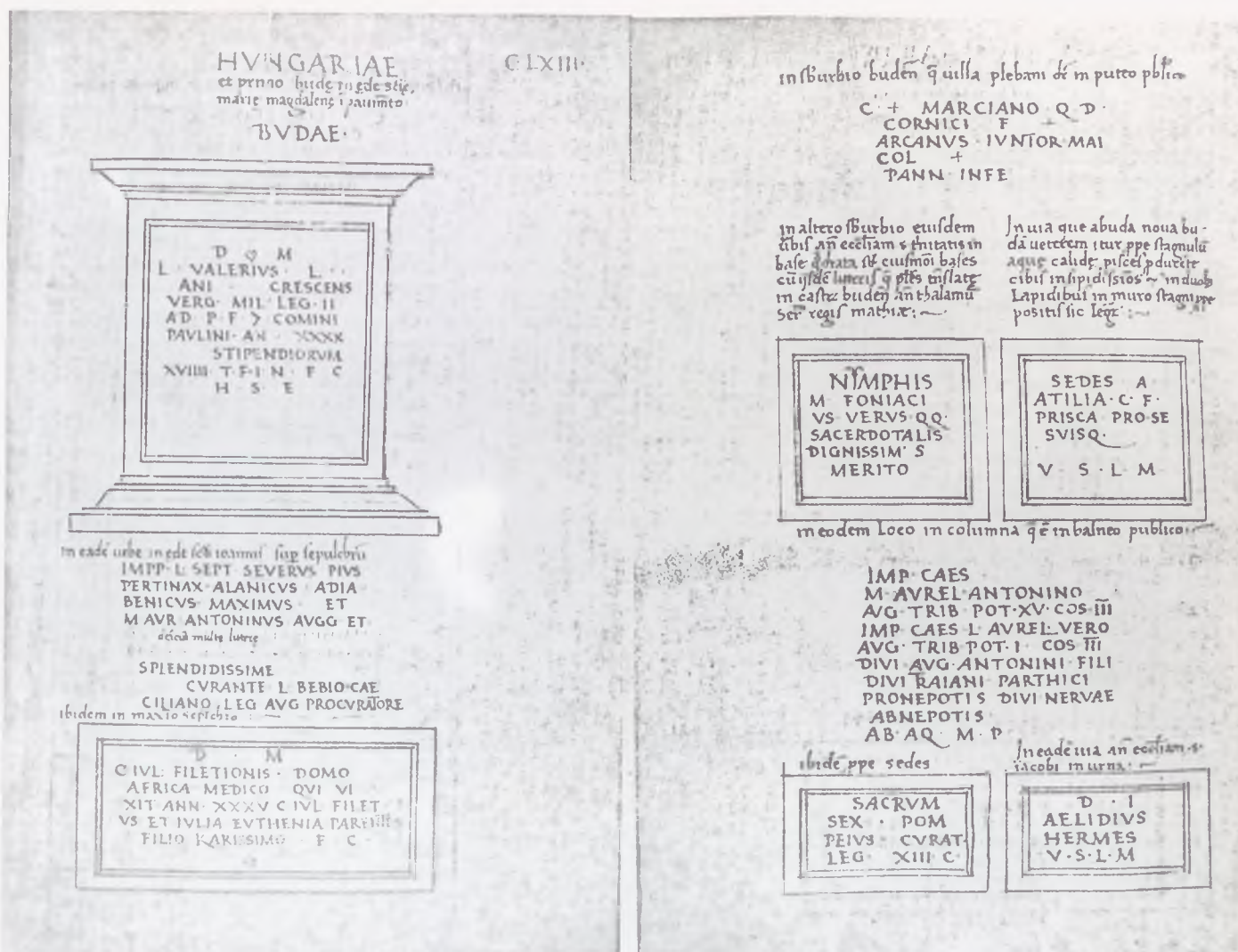
A humanista föliratgyűjtők végül is elérték azt, amit célul tűztek maguk elé. Az antikvitás emlékeit átmentették az utókornak. Másolataik, az időközben elkallódott eredetiek helyett, vagy a mainál egy még jobb állapotot rögzítve, a tudományos vizsgálódás tárgyaivá lettek. Ismeretlenek maradtak viszont többnyire maguk a 15. századi pannóniai gyűjtők, és gyűjtőútjaik körülményei.

Mai ismereteink szerint, az első föliratgyűjtemény Pannónia római kori emlékeinek anyagából Francesco Giustinianitól származik.³ Őt a Velencei Köztársaság külön követként küldte Magyarországra Mátyás királlyá koronázásának ünnepére, 1464 tavaszán. A Köztársaság ajándéka mellett, 60000 aranyforintot hozott a tervezett nagy török háború megindítására. A koronázás március 25-én, virágvasárnap volt Székesfehérvárott. A Giustinianinak adott utasítás úgy szólt, hogy az ünnepséget követő egy hét múltán térjen haza. Ezzel szemben még három hónap múlva is itt volt, valahol a végeken, Mátyás katonáinak fogságában, ahonnan végül is csak a király közbenjárására szabadult ki.⁴ Diplomáciai bonyodalmakat okozó utazása összefügg a követ antikvitás-kedvtelésével is.

Francesco Giustiniani magyarországi küldetését megelőzően a burgundi udvarban teljesített több éven át szolgálatot. Ismeretes, hogy a nagy török elleni összefogás egyik kiszemelt vezetője éppen Fülöp burgundi herceg volt. Giustiniani mint a török kérdés szakértője hozta a segílyt, és lehetett egy olyan titkos utasítása is, hogy szemlélje meg egy kicsit a végeket. Ám a követ egyúttal humanista is volt. Bruggei szolgálati éve alatt görög szerzők modern fordításait másolta.⁵ Az ókori föliratokat is gyűjtötte. Ennek a szenvedélyének hódolt éppen Nándorfehérvárt, amikor letartóztatták. Végül is kiszabadult, holmiját, benne vázlatkönyvét is visszakapta. Fönn is maradt Modenában, a Muratori gyűjteményben. Mommsen számára Wilhelm Henzen dolgozta föl a hat levélből álló nyolcadrét alakú füzet tartalmát.⁶ Ott volt a koronázáson, mert Székesfehérvárott lemásolta egy szarkofág föliratát.⁷ Bejárta a tétényi rommezőt, ott két oltárkövet írt le, az egyiknél megjegyezte, hogy három nimfát ábrázol.⁸ A budai várban, a Magdolna-templom padlójában már akkor be volt építve az a sírkő, amit utána még sokan láttak.⁹ A város közkútjánál egy szarkofág szolgált víztárolóul, mindkét oldalának föliratát gondosan leírta.¹⁰ A ferences kolostor kertjében, és a templomban három követ is talált.¹¹ A városfalon kívül egy kútnál, meg egy ház falában bukkant föliratos kövekre, és egy-egyre a Szent Jakab és a Szentháromság egyházaknál.¹² Ugyancsak egyet látott az óbudai szigeten lévő Szent Mihály-templomnál.¹³ Fehéregyháznál kettőt másolt le, a templom fölött egy forrásnál.¹⁴ Fehéregyháznál megjegyzi, hogy azt Nagy Károly alapításának tartják. Pannóniai gyűjtését három nándorfehérvári kő igen gondos másolata zárja le.¹⁵ Az egyik, egy síremlék hosszú és nagyon rossz állapotban fönnmaradt föliratának lemásolásánál olyan pontos munkát végzett, hogy Mommsen azt hiánytalanul ki tudta egészíteni. Épp egy ilyen rajzolatás közben válhatott gyanússá a vár őrsegének. Vázlatfüzete 19 római kő másolatát őrizte meg. Kéziratának anyaga hazatérte után nem került be a Ciriaco d'Ancona indította itáliai fölirat-corporusba. Csak Muratori figyelmét hívták föl rá, aki azután nagy részét be is dolgozta gyűjteményébe.¹⁶ De, amint az ismeretes, Muratori anyagát műfaji csoportosításba rendezve adta közre négy kötetben. A kis Giustiniani-gyűjtés így szétszóródott. Ugyanigy nem maradhatott együtt Mommsen Corpusában sem. Minden fölirat a kötet rendszerének megfelelően nyert besorolást. Ezért maradt ismeretlen az első pannóniai föliratgyűjtemény és szerzője.

Mommsen a pannóniai emlékeket tartalmazó kötetben egy bizonyos „Antiquus”-t tett az első helyre a

1. kép: Felice Feliciano pannoniai fölíratgyűjteménye Reggio Emilia, Biblioteca Municipale

források ismertetésénél.¹⁷ Őt tartotta az első itt tevékenykedő fölíratgyűjtőnek. Személyét, nevét nem sikerült megállapítania, mivel gyűjtése csak másolatban maradt ránk. A másoló az ismert compiler, Michael Fabricius Ferrarinus, a reggio-emiliei karmelita kolostor priorja volt, aki megszállott lelkesedéssel dolgozta össze a másoktól gyűjtött fölíratokat. Egyre gazdagabb gyűjteményei egymást követték 1477 és 1486 között. Az első a ma Utrechtben őrzött, ezt követi a párizsi, végül a Reggio Emiliában lévő leggazdagabb kézirata. Csak ez a reggioi kézirat tartalmazza először a pannóniai fölíratokat is.¹⁸ A díszes pergamen kéziratot a prior halála után a városi tanács döntése alapján rácsos ládában őrizték. Megtekintésére is csak a rácson keresztül adtak engedélyt. Muratori megemlíti, hogy a kezében tarthatta, de nem másolt belőle.¹⁹ Fölíratgyűjteményében csak a párizsi kézirat anyagát használta föl.

Az epigrafika legjelesebb művelői már egy évszázada foglalkoznak az egyes fölíratgyűjtemények forrásainak és leszármazásának megállapításával. A részletmunkák közül kiemelkedik e század elején E. Ziebarth összesítése, amely a konkordancia táblázatok sorával teremtett rendet, és ad áttekintést a 15. század folyamán összegyűjtött sok ezer ókori fölíratról. Ziebarth viszont a vállalt nagy munkához képest, nem egészen

érthető indokolással Michael Fabricius Ferrarinusnak csak az utrechti és párizsi kézirát dolgozta föl.²⁰ Ezzel a pannóniai gyűjtés, amely, mint mondtuk, egyedül a reggioi kéziratban található, elkerülte a további forráskutatók figyelmét.

Ziebarth azon eljárása, hogy a reggioi kéziratot nem vette figyelembe, már csak azért sem érthető, mert korábban azt már Mommsen a Corpusba bedolgozta. Az anonym 15. századi gyűjtőről, szakszerű munkájáról Mommsennek igen jó véleménye volt. Leírásait pontosnak ítélte, amelyek csak autopszián alapulhattak. Több mint negyven fölírata (egy görög, a többi latin) egységes kis corpuszt képez. A gyűjtés helye Buda, Tétény, Csepel, Aquincum, Szentendre, Győr, Komárom, Tata, Solymár és Siklós, amelyhez két bécsi és néhány dáciai fölírat járul. Századunkban Kuzsinszky, Kubitschek és Gerevich, más-más kutatások során ugyan, de foglalkozni kényszerültek „Antiquus” gyűjtésével.²¹ Lejegyzései folyamatosan bekerülnek a Die römischen Inschriften Ungarns (RIU) köteteibe. Mindez öregbíti ugyan a Mommsen megalapozta értékelést a gyűjtőmunkáról, de kísérlet se történt arra, hogy a ráragadt „Antiquus” páncéljából kiszabadítsák azt, akinek ezt a kis gyűjteményt köszönhetjük.

Az időközben fölfedezett újabb kéziratos fölíratgyűjtemények, közöttük igen gazdag tartalmúak is,

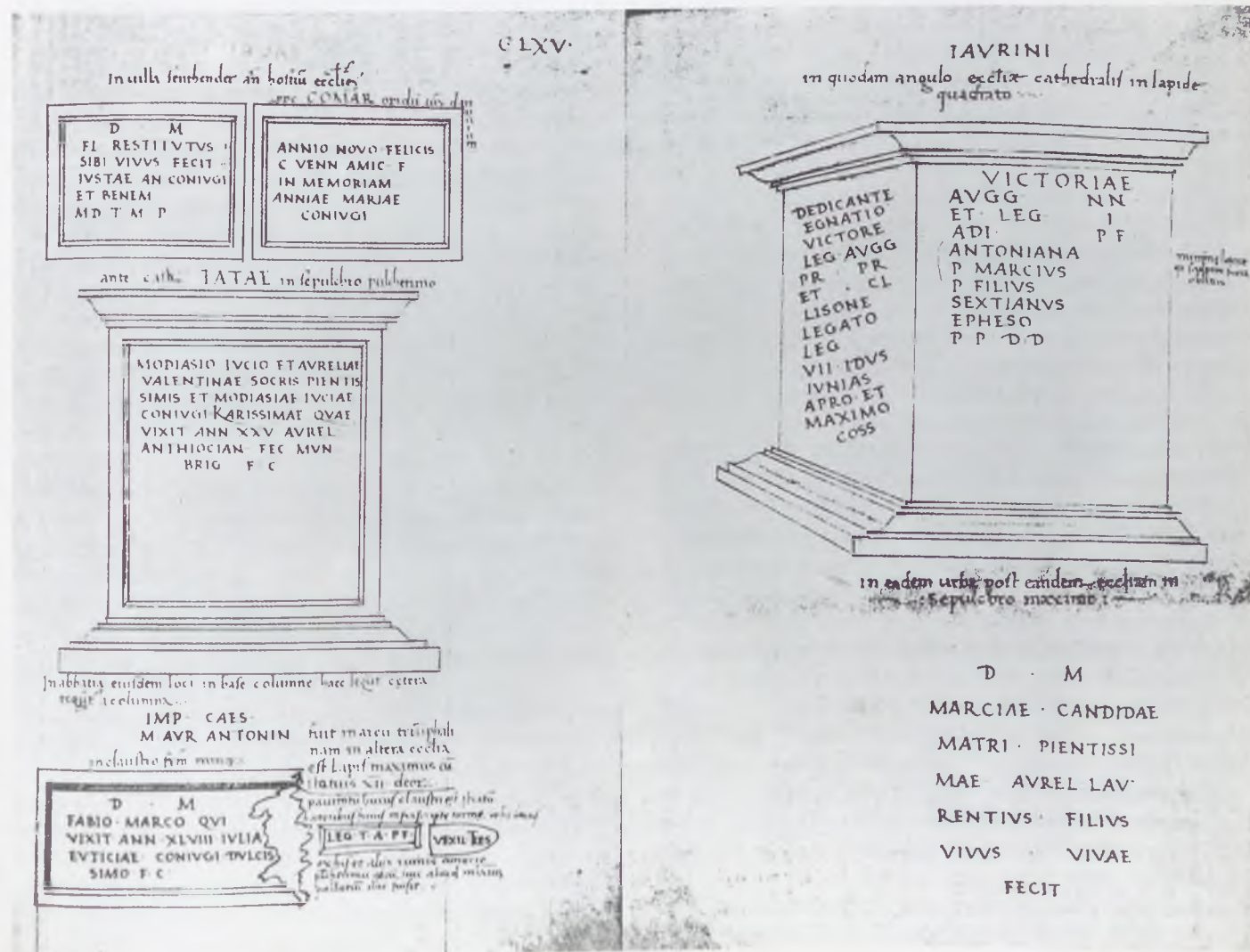
Giovanni d'Aragona 1479 decemberében jött Magyarországra. Mátyás király nagy pompával fogadta, mint a megszökött Beckensloer örökében az esztergomi érsekség várományosát. Itt-tartózkodásáról 1480 nyár elejéig van tudomásunk. A királyi pár kíséretében volt Budán, Visegrádon és Tatán. A környezetében lévő humanisták aligha maradtak el a kirándulásokról.

Feliciano itineráriumát gyűjtéséből rekonstruálhatjuk.²⁸ Budáról származik legtöbb fölirata. Sokat talált még eredeti helyükön, másokat beépítve látott. Nagyméretű sírköveket másolt le a Magdolna-templom padlózatáról és a Szent János-templomból.²⁹ Némelyiket ő előtte már Giustiniani is látta. Tétényben akkor még rommező volt, „urbs devastata”, írja róla.³⁰ A szembenfekvő Csepel-szigeten is talált föliratos követ.³¹ A Duna partján, a hévizek forrásvidékén bukkant rá, valószínűleg még az eredeti fölállítási helyén egy nimfáknak szentelt kultuskőre. Ennél megjegyzi, hogy ilyet sokat találtak e tájon, és azokat Mátyás király a várba, a lakosztálya elé vitette.³² (E megjegyzése alapján tette Mommsen „Antiquus” útját Mátyás király idejére.)

A közfürdőben is római követ másolt, egy mérföldkö volt ide beépítve.³³ Az óbudai apácák kolostoránál két föliratot talált.³⁴ Forráshelyül említi még a Szent Jakab- és a Szentháromság-templomot.³⁵ Egy amfiteátrum bérelt helyének fölirata egy melegvizű tó melletti

falba volt rögzítve.³⁶ Itt a tónál megemlíti, hogy a benne lévő halak teljesen élvezhetetlenek. Látta még Aquincumnak (a kortársakkal együtt ő is Sicambiának nevezi) a Dunáig húzódó falait.³⁷ Halászok húztak ki a Dunából ottlétekor egy háromoldalú rézgerendát, amelynek szélessége egy láb, hosszúsága négy könyök volt. Mindkét végén fogantyú volt bronzból görög fölirattal.³⁸ Egy-egy követ másolt le Solymáron, Szentendrén és Komáromban.³⁹ Győrben a székesegyház faláról lerajzolta az oda beépített követ.⁴⁰ De ugyanott látott két szabadon álló siremléket is.⁴¹ Tatán, ahol hosszasan időzhetett, igen sok följegyzésre méltót talált. A vár előtt egy igen szép siremléket látott.⁴² De volt ilyen a ferencesek templomában is.⁴³ Ugyanott lerajzolt kétféle római téglát, mert ilyenekkel volt kikövezeve a kolostor.⁴⁴ Megcsodálta azt a tizenkét istent ábrázoló oszlopot, amely egy templomba volt beépítve és ma is páratlan kincse a múzeumnak (VI-3.).⁴⁵ E különösen szép oszlop és egy diadalív töredékéből arra következtetett, hogy ott valaha talán egy igen nagyméretű palota állhatott.⁴⁶ Siklós a legtovábbi hely, ahol gyűjtőútján járt.⁴⁷

Feliciano leírásaiból több tanulság is adódik. Mint a Ciriaco-iskola többi követője, ő is a föliratot viselő kövekre figyelt elsősorban. A tatai oszloptól eltekintve, más műalkotást nem írt le olyat, amin nem talált írást. Figyelemre méltó az is, hogy az antikvitás iránti rajon-

3. kép: Felice Feliciano pannoniai föliratgyűjteménye

gásnak mai mércével mért esztétikai indítékait nála hiába keressük. Egy tatai sírkőről azt írja „sepulchrum pulcherrimum”. Ez a darab nem maradt fenn, de megvan ugyanannak a családnak, föltehetően közelkorú, és talán ugyanattól a kőfaragótól származó másik síremlékéről készült fénykép.⁴⁸ Ez a kő nem tartozik a pannóniai emléanyag kiemelkedően szép alkotásai közé. Feliciano elismerése talán a síremlék jó állapotának vagy nagy méretének szól.

Giustiniani 19 fölíratából ma már egyetlen egy sincs meg. Felice Feliciano 41 kövéből megvan a győri székesegyház falába épített fölírat és a tatai oszlop. További két követ még Schönwisner, illetve Katanchich látta a váralba beépítve, azóta nyomuk veszett.⁴⁹ Mivel hat követ mindketten láttak, a két itáliai fölíratgyűjtő összesen 54 kő rajzát őrizte meg.

1489. július 1-én egy hajó kötött ki a budai Dunaparton, amely Erdélyből római köveket hozott. A firenzei Bartolomeo Fonzió jelen volt az eseménynél. Jegyzetfüzetébe a dátumot is, a kövek fölíratát is pontosan belemásolta.⁵⁰ Az „e Transilvania ... iussu Mathiae Corvini Regis” érkezett rakomány talán több követ is hozott, a firenzei humanista háromnak a fölíratát őrizte meg. A pontos dátum és a kísérszöveg mutatja, hogy minden mozzanatot fontosnak tartott följegyezni. A különleges hajó érkezése ugyanis egy gondosan programozott látványosság-sorozat része volt. A király tavasz óta Budán tartózkodott. Itt fogadta a pápai legátust, a Velencei Köztársaság hosszú idő után újra Magyarországra küldött követét, és Miksa római király közvetítésével a császár megbízottait. Jelen voltak a török követek is. A királynak sikerült úrrá lennie valamennyi, korábban ugyancsak bizonytalan kimenetlűnek látszó diplomáciai tárgyaláson. A követek hazairt jelentéseikben az „örök békét” említik. Úrnapján (június 18.) a budavári főtemplom szószekén Bakócz Tamás győri püspök nyilvánosságra hozta a király diplomáciai sikereit, főképpen a császárral való közeli végleges megegyezésének tervét. Az egyezmény része volt János hercegnek a császár unokájával kötendő házassága és a trónutódlás kérdése is.⁵¹ Ezen általános eseménysort a megfelelő reprezentáció kísérte. Ennek egyik időzített látványossága volt a római kövekkel megrakott hajó budai partot érése.

Az előzmények 1486 őszére nyúlnak vissza. Ekkor jelentkezett Mátyás udvarában Antonio Bonfini olasz humanista, más művei között egy libellusszal a király római eredetéről. Az itáliai uralkodóházak mintájára Bonfini a Hunyadiak családfáját a Róma alapítása előtti időkre, Herkulesig (!) vezette vissza.⁵² Humanista kompilációjához, amely a *Gens Valeria* és a Corvinusok rokonságát mutatta ki, Magyarországon tárgyi bizonyítékokat talált. Római pénzeket mutattak neki, amelyeken ott a holló csőrében a gyűrűvel (VI-5-6.).⁵³ Ugyanilyen vésetű gemmákat is látott.⁵⁴ De írásos bizonyítékokra is lelt a Valeriusok fogadalmi kövein, oltárokon és sírköveken. Egy ilyenre éppen Daciában bukkantak.⁵⁵ Többek között ezt is hozta a hajó Budára „e Transilvania adverso Danubio ... iussu Mathiae Corvini Regis”.

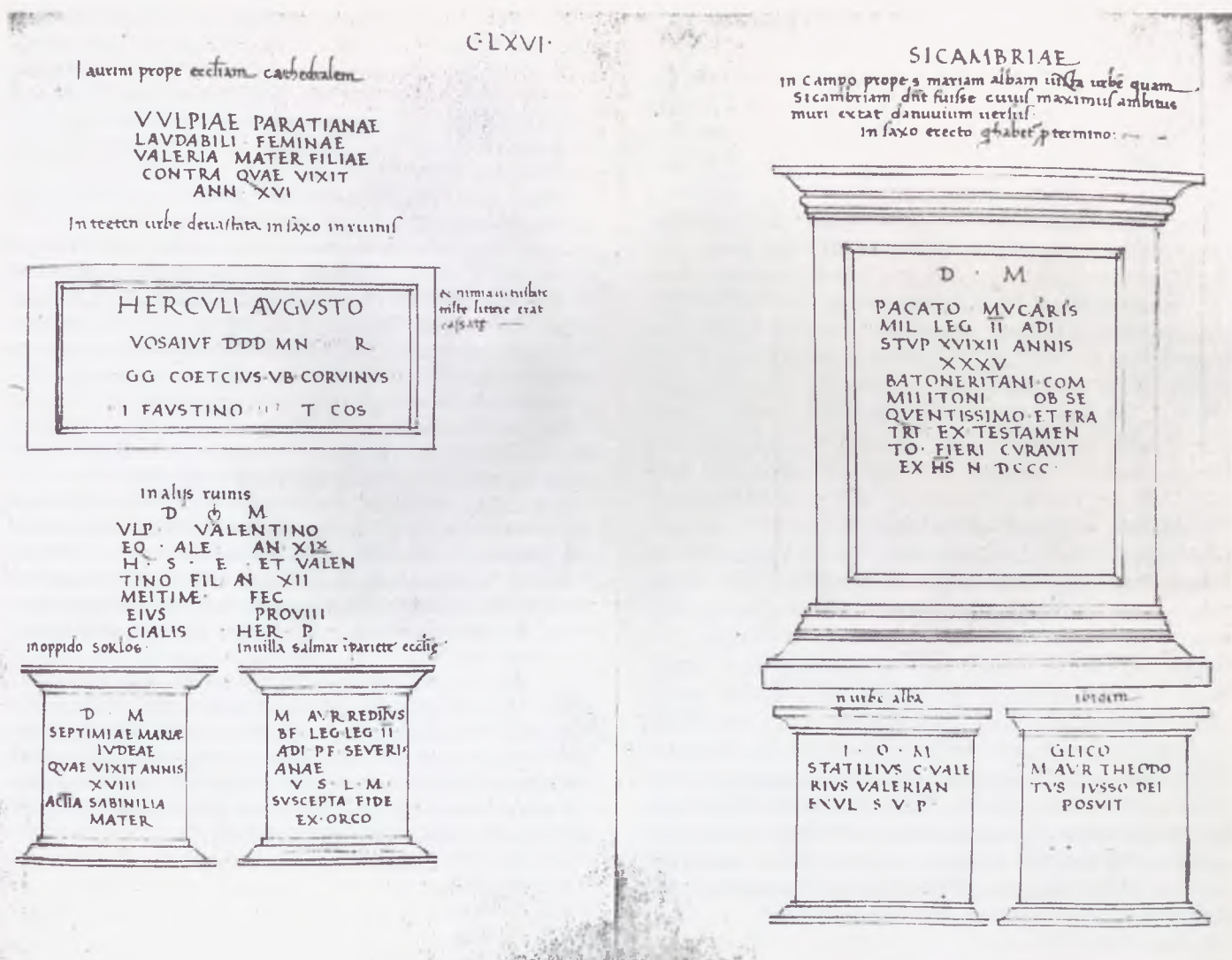
Bonfiniról eddig úgy tartották, hogy ő valami korábbi összegyűjtött fölíratgyűjteményből dolgozott, ha

történeti munkája során illusztrációs anyagra szorult.⁵⁶ Egész művéből 14 római fölíratot lehet rekonstruálni. Ebből négy kő Daciából érkezett Budára.⁵⁷ Az ünnepélyes fogadáson bizonyosan jelen volt, mert a király figyelmét ezeknek a köveknek ideológiai hasznosíthatóságára éppen ő hívta föl. Ezeket föl is használta hat másik fölírattal együtt a harmadik fejezetben a Valeriusok és Corvinusok rokonságának bizonyítására. A két győri követ saját szemével láthatta, ezeket már Feliciano is lemásolta.⁵⁸ Óbudáról is a nagyon föltűnő, terjedelmes „Schola speculatorum”-ot használta föl.⁵⁹ Ezt is leírta már előtte Feliciano. Ebben a genealógiai értekezést tartalmazó fejezetben szerepel még Septimius Longinus fölírata. Ez a kő ma is megvan, a város területén került elő (VI-1.).⁶⁰ Végülis egyetlen fölírat marad, Sabucius Modestus szerepel rajta, ezt ma nem tudjuk azonosítani. Tehát valamennyi kő olyan helyen volt, hogy még egy szobatudós is belebotolhatott.

Négy fölíratot közöl az első fejezetben. Ezek is igazoló kövek. Bonfini a genealógiai fejezet teljesítményének sikerén fölbuzdulva, itt Ptolemaios leírásait támogatja meg archeológiai anyaggal. Nem akadt humanista, aki az ókori szerző közléseit kétségbe vonta volna. Bonfini a filológiai teljesítmény csábíthatta arra, hogy az ókori geográfust tárgyi emlékekkel igazolja. Ptolemaiosnak azt a közlését pontosítja, amelyet a szerző a pannóniai legiók elhelyezéséről adott. A XIV. legio elhelyezésénél hivatkozik egy bizonyos Flavius praefectus epitaforumára. Ezt is láthatta, mert ismerünk egy ilyen sírkövet Budáról, egy Bonfinivel közelkorú lejegyzésből.⁶¹ Ennek a résznek második fölírata egy „Commercium” nevű erődítmény fölépítésének állít emléket. Katanchich, a pesti egyetem második régész professzora más ilyen emléktábla analógiájára készült hamisítványnak tartotta. Mommsen hitelesnek fogadta el. Párját 1955-ben Visegrádon ásták ki *in situ*.⁶² Továbbra is kétséges a sok vitát kiváltó „Legio Sicanbrorum” fölírat, amelyet állítólag Budán találtak Beatrix palotájának építéskor. Ez hamisítvány. Végülis egyetlen fölíratunk marad, Probus császár síremléke Sirmiumból. Ennek forrása a *Historia Augusta*, tehát ez egy könyvepigramma. Ilyeneket szokás volt az itáliai gyűjteményekben is valóságosként a köemlékek közé sorolni. Nyilvánvaló, hogy nincs okunk Bonfini szövegéből egy keze között lévő fölíratgyűjteményt rekonstruálni. Ő a valóságos kövekről szerzett ismereteit szőtte bele történeti munkájába.

A dáciai kövek Budára érkezése új korszakot jelent a pannóniai római kövek történetében. E fölíratok hitelesítették Bonfini nagy filológiai kompilációját. Azzal viszont, hogy e köemlékek írásos rögzítést nyertek egy ilyen sokaktól olvasott munkában, megfordult a helyzet. Most már Bonfini hitelesítette e történelmi emlékek forrásértékét. A király közvetlen utasítására szállították föl egy részüket Erdélyből, és ugyancsak ő gondoskodott a többi emlékkövel együtt, méltó elhelyezésükről. Kegyeleti megfontolás is vezette, amikor valahol Budán egy romkertet létesített. Az antikvitás iránti rajongás, bármilyen különösen hangzik is, az ő esetében nemzeti, vagy ha úgy tetszik dinasztikus indítékokból nyert támogatást. Bonfini művétől kezdve úgy tekintettek ezekre a kövekre, mint a magyar föld népei-

4. kép: Felice Feliciano pannóniai fölíratgyűjteménye

nek és az ezzel századokon át egybefonódott Corvincsaládnak történelmi emlékeire. A Herkulesig visszavezethető genealógiának ezek a tanúságtévő kövei így hozhatók kapcsolatba a palota Hunyadi családot ábrázoló szobraival és a Herkulest magát meg a tetteit megjelenítő alkotásokkal.

Pannónia és Dacia római köemlékeinek az a sajátos funkciója, hogy élővé váltak és beépültek a királyi reprezentációba, csak Mátyás uralkodásának legvégén következett be. Hogy a király halála után mi lett a kövek sorsa, arról a későbbi fölíratgyűjtők jóvoltából van tudomásunk. 1534-ben jelent meg Ingolstadtban Bartholomaeus Amantius és Petrus Apianus gondozásában az Európában több helyről is összegyűjtött fölíratok nyomtatott corpora (VI-4.). Ebben van egy kis pannóniai gyűjtés is, tizennégy fölírat másolata.⁶³ Mivel mindenütt megadja a lelőhelyet, olykor a tulajdonosokat is, megállapítható, hogy a leírások nem sokkal 1500 után készültek. Tíz évvel Mátyás király halála után, az ő kívánságára összegyűjtött kövek már nincsenek egy helyen. A Valerius-fölíratuák közül a dáciat rokona Geréb László kalocsai érsek mentette budai házába. Egy másik követ a dáciat szállítmányból ugyancsak ő, bácsi várába vitetett.⁶⁴ Hans Puchler budai kereskedő polgár szerezte meg a gens Valeria

pannóniai ágát igazoló szarkofágot.⁶⁵ A már Bonfnitól is lejegyzett fölíratok mellett újabbak is föltűnnek az Apianus-gyűjteményben. Geréb Péter nádor házában egy sírkő, egy másik a budai plébánosnál.⁶⁶ Pentelén, a fehérvári örkanonok birtokán is megbecsült helyen volt egy votív-kő.⁶⁷

Az Apianus-kötet informátora szerint három kő volt már akkor a király rokonainál, a Geréb testvéreknél. Geréb László ezekből kettővel már korábban kapcsolatban volt. Az erdélyi kövek fölfedezésében és útrairadásában akkor, mint gyulafehérvári püspöknek biztosan szerepe volt. Székhelyén, humanista környezetében ő honosította meg az ókori emlékek kultuszát. Titkára, Megyericsi János az első magyar fölíratgyűjtő, akinek már többszáz leírást köszönhet az ókortudomány. Főleg Erdélyben dolgozott az anyag összegyűjtésén, de van néhány pannóniai fölírata is.⁶⁸ Tőle tudjuk, hogy az a szarkofág, amit Giustiniani valahol Fehérvárott látott, később a prépost udvarát díszítette.⁶⁹ Leírt egy követ Tordai Salatiel kancelláriai jegyző budai házában is.⁷⁰ A sokaktól lemásolt, szép „Schola speculatorum” követ Ernuszt Zsigmond pécsi püspök budai házába vitette, valamikor a századfordulón. Ezt éppúgy tőle tudjuk, mint azt, hogy a püspök pécsi környezetében volt már akkor a máig meglévő Virtus-

nak és Honornak dedikált kő (VI-2.).⁷¹ Nagyon valószínű, bár még további vizsgálatra szorul az a föltételezés, hogy az évtizedek múltán Apianusnak juttatott kis gyűjtemény is Megyericsei Jánostól származik. Apianus és Megyericsei gyűjtése összesen csak 23 leírást tartalmaz a 15–16. század fordulójáról. Már e szűkös forrásból is látszik, hogy milyen változás állt be a társadalomban a római emlékek megítélését illetően. A korábbi föliratgyűjtők leírásaiból tudjuk, hogy ezeket régebben csak mint faragott köveket hasznosították, épületekbe, falakba alkalmazták. A szarkofágok közkutak medencéjéül szolgáltak. A római köemlékek századokon át csak célszerűen hasznosítható eszközök voltak. A 15. század végén a szemlélet megváltozott, a kövek műtárgyakká váltak, értékük, becsük miatt magánosok igyekeztek azokat megszerezni. Érdekes keresztmetszetet kapunk a társadalomnak arról a rétegről, amely, forrásunk szerint, igényelte környezetében az ókor emlékeit. Fölratos kő díszítette a nádor és a kalocsai érsek házát, a pécsi püspök székhelyét és budai otthonát, a székesfehérvári prépost és a custos, meg a budai plébános környezetét. A kancelláriai notarius is igyekezett szert tenni egy ilyen relikviára, és a budai kereskedő polgár is szerzett magának egyet. Ahol a házba belépett egy római kő fogadta, ott az antikvitás más emlékeit is gyűjtötték, amint ezt Bonfini föntebb hivatkozott helye tanúsítja is. A következő fázis már annak fölismerése, hogy a mi emléanyagunk része a közös örökségnek. 1521-ben Móré Fülöp királyi titkár, velencei magyar követ, a Megyericsei nagy gyűjtéséről készült másolatot átadta Aldus utódának, azzal a céllal, hogy az, az Európa más térségeiből másolt föliratokkal együtt publikussá váljék.⁷²

JEGYZETEK

¹ Weiss, R.: *The Renaissance Discovery of Classical Antiquity*. Oxford 1973.; Voigt, G.: *Die Wiederbelebung des classischen Altertums*. Bd. I. Berlin 1880², 268–288.

² *CIL* III p. 153, 413, 1373.

³ *Ritók-Szalay* 1989, 65–75.

⁴ Nagy I. – Nyáry A.: *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából*. I. Budapest 1875, 268–273, 276, 279.; *Fraknoi V.*: *Mátyás király levelei*. Budapest 1893, 50–51.

⁵ Kristeller, P. O.: *Iter Italicum*. I. London–Leiden 1963, 343.; II, London–Leiden 1967, 43.

⁶ *CIL* III p. 413. *CIL* III 3354, 3388, 3393, 3461, 3477, 3482, 3489, 3518, 3523, 3556, 3558, 3567, 3583, 3596, 3611, 3706, 1663, 1664, 1665

⁷ *CIL* III 3354

⁸ *CIL* III 3388, 3393

⁹ *CIL* III 3567

¹⁰ *CIL* III 3583

¹¹ *CIL* III 3461, 3489, 3706

¹² *CIL* III 3611, 3596, 3477, 3523

¹³ *CIL* III 3482

¹⁴ *CIL* III 3518, 3556, 3558

¹⁵ *CIL* III 1663, 1664, 1665

¹⁶ *Muratori, L. A.*: *Novus thesaurus veterum inscriptionum*. I–IV. Mediolani 1739–1742.

¹⁷ *CIL* III p. 413.

¹⁸ Utrecht, UB, Cod. I. K. 9. Paris, BN, Cod. Lat. 6128. Reggio Emilia, BM, Reggiani C 398. *Ritók-Szalay* 1983, 67–74.

¹⁹ *Muratori* i. m. Praef. f. 2^a.

²⁰ Ziebarth, E.: *De antiquissimis inscriptionum syllogis*. *EphEp* 9 (1905) 187–332.

²¹ *Kuzsinszky B.*: Magyarországon talált római köemlékek a vidéki múzeumokban és egyéb helyeken. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 2 (1908) 77.; *Kubitschek, Ältere Berichte über den römischen Limes in Pannonien*. *Sber. Wien. Phil.-Hist. Kl.* 209 (1931) 97–100.; *Gerovich L.* 1959, 333–337.

²² *Mitchel, Ch.*: Felice Feliciano, „Antiquarius”. *Proceedings of the British Academy* 47 (1961) 197–221.

²³ *Pratilli, L.*: Felice Feliciano alla luce dei suoi codici. *Atti del R. Istituto Veneto di Scienze. Scienze Morali e Lettere* 99 (1939–1940) 33–105.; *Mardersteig, H.*: Nuovi documenti su Felice Feliciano da Verona. *La Bibliofilia* 41 (1939) 102–110.; *Martinelli, S.*: Note intorno a Felice Feliciano. *Rinascimento* 25 (1985) 221–238.

²⁴ *Kristeller, P.*: *Andrea Mantegna*. Berlin 1902.

²⁵ *Gmelins Handbuch der anorganischen Chemie*. Antimon/A. Weinheim 1950⁸. 14. A legjelentősebb antimon lelőhely ekkor éppen az esztergomi érsek tulajdonában lévő Rozsnyóbányán volt.

²⁶ Oxford, BL, Canon. Ital. 15 f. 23^v. „Io vado in Pannonia damane col mio Rmo Cardinale et priego idio che piu felice faci questa mia andata che la mia speranza non mi promette”.

²⁷ *Eubel, C.*: *Hierarchia catholica medii aevi*. Vol. II. Monasterii 1901, 47, 49.; *Ráth Gy.*: Arragoniai János. *Sz* 24 (1890) 415–424.; *Banfi, F.*: Raffaello Maffei in Ungheria. *L'Europa Orientale* 17 (1937) 462–468.

²⁸ *CIL* III 3390, 3401, 3411, 3477, 3478, 3488, 3505, 3513, 3514, 3520, 3524, 3558, 3567, 3573, 3583, 3588, 3611, 3624, 3643 (= *RIU* 905), 3688. 3706, 3744, 4274 (= *RIU* 687), 4274/a (*RIU* 688), 4281 (*RIU* 693), 4283 (= *RIU* 691), 4339 (= *RIU* 513), 4364 (= *RIU* 249), 4383 (= *RIU* 257), 4389 (= *RIU* 264), 4655/n, 4667. A gyűjteményében fönnmaradt dáciai föliratokat nem ő másolta: *CIL* III 52*, 53*, 54*, 1022, 1078, 1087, 1132

²⁹ *CIL* III 3567, 3706, 3583

³⁰ *CIL* III 3390

³¹ *CIL* III 3411

³² *CIL* III 3488

³³ *CIL* III 3744

³⁴ *CIL* III 3478, 3505

³⁵ *CIL* III 3477, 3488

³⁶ *CIL* III 3514

³⁷ *CIL* III 3558

³⁸ Publikálatlan? Fölrata: ΩΡΙΩΝΟC. *CIL* III 186* némileg más leírást ad a leletkörülményekről, és egy egészen más föliratot, amit falsificációnak tartottak.

³⁹ *CIL* III 3624, 3643, 4339

⁴⁰ *CIL* III 4364

⁴¹ *CIL* III 4383, 4389

⁴² *CIL* III 4281

⁴³ *CIL* III 4283

⁴⁴ *CIL* III 4655/n, 4667

⁴⁵ *Schober, A.*: *Der Götterpfeiler von Totis*. *Belvedere* 6 (1924) 177–190.; *Erdélyi* 1974, 128–129.; *Bauchhenss, G.*: *Die grosse Jupitersäule aus Mainz*. Mainz 1984.

⁴⁶ „ex his et aliis ruinis conicio pulcherrimum arcum sive aliud maximum pallatium illic fuisse.” *CIL* III 4274/a (= *RIU* 688)

⁴⁷ *CIL* III 3688

⁴⁸ *CIL* III 4281 (= *RIU* 693), v.ö. *RIU* 521

⁴⁹ *CIL* III 3520, 3524. Mindkettő a várfalba volt beépítve a fehérvári kapunál.

⁵⁰ „In marmoribus e Transsilvania adverso Danubio advectis iussu Mathiae Corvini Regis Haec tria epitaphia ad ripam Danubii iuxta Budam legi Calendis Iulii anno MCCCCLXXXVIII.” Oxford, BL, Lat. Misc. d. 85 ff. 165^v–166^v. *CIL* III 1460, 6265, 7979. Két másik követ is lemásolt a budai Szent János-templomból, ezeket már öelötte Giustiniani és Feliciano is látta. *CIL* III 3583, 3706. Firenze, Bibl. Medicea-Laurenziana Ashb 1174. (V.ö. *CIL* III p. 1373.) *Saxl, F.*: *The Classical Inscription in Renaissance Art and Politics*.

Journal of the Warburg and Courtauld Institute 4 (1941) 42–46.; Caroti, S. – Zamponi, S.: Lo scrittoio di Bartolomeo Fonzio umanista Fiorentino. Milano 1974, 84–90, 117–118.

⁵¹ Fraknói V.: Hunyadi Mátyás király. Budapest 1890, 375–379.

⁵² „Antonius Bonfinis ... regi dicaverat ... brevem de Corvinae domus origine libellum”. A. de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades. Edd. Fögel, I. – Iványi, B. – Juhász, L. Lipsiae 1936, 4, 7, 179.

⁵³ U. ott 3, 9. 301: In Budensi agro ex ere et argento multa reperiuntur, que ex altera imperatoris Constantini caput ac nomen, ex altera parte virum cum conservatoris inscriptione nudum referunt, qui frameam dextra tenet, leva vero hasta nititur; corvus est ante pedes annulum rostro gerens, qui sicco ramo desidit stantemque virum non secus ac dominum respicit.” Biróné Sey Katalin segítségével a leírás azonosítható I. (Nagy) Constantinus follis- illetve redukált folliszával. Hátlapján „Iovi conservatori” fölírat. Jupiter jobb kezében villámok, ezt nézte frameának, baljával lándzsájára támaszkodik. Cohen, H.: Description historique des monnaies frappées sous l’empire Romain, medailles imperiales, 7. Paris–London 1888, Nr. 286–291. (ld. VI-5–6.)

⁵⁴ U. ott 3, 9. 302: „In vetustis quoque lapillis geminas Corvinarum imagines gravi armatura munitas esse vidimus ac consimilem pro pedibus adstare corvum”. Egy ilyen gemma látható: Furtwängler, A.: Die antiken Gemmen. Leipzig–Berlin 1900, I. XLVI/12 és II. 222. Héralkést és egy páncélba öltözött császárt ábrázol, ennek lábánál a sas, csőrében koszorúval.

⁵⁵ Az átdolgozott Corvinus genealógia u. ott 3, 9, 205–304.

⁵⁶ Kulcsár P.: Egy budai humanista feliratgyűjtemény. *AE* 95 (1968) 257–261.; Kulcsár, P.: Le fonti umanistiche italiane del Bonfini per la sua preistoria ungherese. *Rinascimento* 10 (1970) 195–214.; Kulcsár P.: Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése. Budapest 1973.

⁵⁷ *CIL* III 1460, 1477, 6265. Az 1455 is dáciai, de ezt talán a bácsi várban látta, ld. a 64. jegyzetet.

⁵⁸ *CIL* III 4364, 4383

⁵⁹ *CIL* III 3524

⁶⁰ *CIL* III 3496

⁶¹ *CIL* III 3426

⁶² *CIL* III 3653, v.ö. *RIU* 804. Soproni, S.: Der spätrömische Limes zwischen Esztergom und Szentendre. Budapest 1978, 53.

⁶³ P. Apianus – B. Amantius: Inscriptiones sacrosanctae vetustatis non illae quidem Romanae sed totius fere orbis. Ingolstadii 1534. A pannóniai fölíratok: pp. 367, 490–494. *CIL* III 1455, 3329, 3411, 3419, 3478, 3524, 3550, 3567, 3568, 3571, 3583, 4364, 6265

⁶⁴ *CIL* III 6265, 1455, ez utóbbit Henszlmann kiásta Bácsott.

⁶⁵ *CIL* III 3568. Hans Puchler budai kereskedőre 1489–1501: ld. Kubinyi A.: Budai kereskedők udvari szállításai a Jagello-korban. *BudRég* 19 (1959) 114.; Kubinyi A.: Budai és pesti polgárok családi öszeköttetései a Jagello-korban. *LK* 37 (1967) 236.; Balogh 1966, I, 617. 1512-ben már özvegyét említik *BudRég* 15 (1950) 270, 295/86.

⁶⁶ *CIL* III 3550, 3571

⁶⁷ *CIL* III 3329

⁶⁸ Ábel, J.: Johannes Mezerzius, der Begründer der dacischen Epigraphik. *UngRevue* 3 (1883) 373–383. Megyericsi pannóniai fölíratok *CIL* III 1596, 3307, 3354, 3438, 3524, 4363, 4364, 4366, 4383

⁶⁹ *CIL* III 3354

⁷⁰ *CIL* III 3438. „Budae in aedes domini Salatielis Rmi Dobocensis.” Tordai Salatiel dobokai főesperességére csak 1504-ből van adatunk (MOL, DF 27731), a lejegyzés körülbelül ebből az időből való. A kő, nagyon sérülten, a Nemzeti Múzeumban van.

⁷¹ *CIL* III 3524, 3307, ez utóbbi is a Nemzeti Múzeumban (ld. VI-2.). Ernuszt püspök (+ 1505), mint tulajdonos említése, ugyancsak a 16. század elejére utalja a másolást.

⁷² Gerézdi R.: Aldus Manutius magyar barátai. *MKSzle* 65 (1945) 82–84.

VI-1. Silvanusnak szentelt oltár

Rákospalota, Pap-dűlő. A köemléket báró Graffenried-Burgenstein Manó közbenjárására a Rákospalotai Miri-házból szállították a Magyar Nemzeti Múzeumba 1868. május 30-án.

mészkö

m.: 75 cm, sz.: 34 cm, v.: 24 cm

Kr. u. 3. század első fele

Egyszerű fogadalmi oltár profilált, de egyébként díszetlen fejezettel és lábazattal. Mind a fejezet, mind a lábazat csonka. Az oltár mai állapotában sérült tetejét eredetileg fenyőtohoz díszítette. Septimius Longinus az Aquincumban állomásozó II. Adiutrix legio – amelyet a kegyes és hűséges, valamint a Severusi jelzőkkel tüntettek ki – katonája szentelte az oltárt a szelid Silvanus istennek. Silvanus jellegzetesen pannóniai istenség, a tartományból több neki állított feliratot ismerünk. Az oltár felirata:

VI-1.

SILVANO
DOMESTICO
SACRVM.

SEP[T](IMIVS) [L]ON
GIN[VS] CO

RNIC[V]L(ARIVS) LEG(IONIS)
II ADI(VTRICIS) P(IAE) F(IDELIS) SEVER
R(IANAE).

N. M.

Rómer F.: Magyar régészeti krónika. *AK* 7 (1868) 196, 1061. szám; *CIL* III 3496 = 10568. sz.; Rómer–Desjardins 1873, 65. sz.

Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz.: 39.1868.

74964

PANNONIA REGIA

Művészet a Dunántúlon
1000–1541

Kunst und Architektur in Pannonien
1000–1541

Magyar Nemzeti Galéria
1994 október – 1995 február

Ungarische Nationalgalerie
Oktober 1994 – Februar 1995

Budapest
1994

699395

A kötetet szerkesztette
Herausgeber

MIKÓ Árpád
TAKÁCS Imre

A szerkesztők munkatársa
Redaktion

TÓTH Sándor
BODA Zsuzsanna
VERESSNÉ DEÁK Éva
POSZLER Györgyi

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Technikai munkatársak
Technische Mitarbeiter

BÁLINT Márta
PALLANEK Andrea
USZKAI Ibolya

A fényképeket készítette
Fotoaufnahmen

SZEPSY SZÚCS Levente
BAKOS Margit
BOKOR Zsuzsa
GABLER Csaba
GELENCSÉR Ferenc
LANTOS Miklós
MAKKY György
MESTER Tibor
MUDRÁK Attila
RÁFAEL Csaba
TAHIN Gyula
valamint a szerzők

Fénykép-archívumok
Fotoarchive

Budapesti Történeti Múzeum
Magyar Nemzeti Galéria, Régi Magyar Gyűjtemény
Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet
Országos Műemlékvédelmi Hivatal
Országos Széchényi Könyvtár

A rajzokat készítette
Zeichnungen

EGYED Endre
KOVALOVSZKI Éva
KUCZOGI Zsuzsa
SZIJÁRTÓ Kálmán
SZIKSZAY Béla

Fordítások
Übersetzungen

BARTUS Imréné
HARMATH Anikó
SIKLÓS Ferenc
VERŐ Mária

A kiadványt tervezte
Typographische Gestaltung

LENGYEL János

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 7604/19 24. sz.

A borítón: Az esztergomi székeskáptalan nagyobb pecsétnyomója, 1319–1326 (V-7.)

Titelbild: Größeres Typar des Domkapitels von Esztergom, 1319–1326 (V-7.)

A borító hátoldalán: Tövishúzó és oroszlán Somogyvárról, 1170–1190 (I-79.)

Rückumschlag: Dornauszieher und Löwe aus Somogyvár, 1170–1190 (I-79.)

A kiállítást rendezte
Konzeption und Gesamtleitung

MIKÓ Árpád
TAKÁCS Imre
TÓTH Sándor (románkor – Romanik)

A rendezők munkatársa
Organisation

BODA Zsuzsanna
PAPP Szilárd

Tudományos tanácsadók
Wissenschaftliche Mitarbeit

BERTALAN Vilmosné (*Budapesti Történeti Múzeum*)
LOVAG Zsuzsa (*Iparművészeti Múzeum*)
RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes (*Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*)
ROZSONDAI Marianne (*Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*)
TÓTH Melinda (*Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézet*)
WEHLI Tünde (*Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézet*)

Az installációt tervezte
Ausstellungsgestaltung

NÉMETH Gábor

A restaurálást irányította
Organisation der Restaurierungen

JUHÁSZ István

A műveket a kiállításra restaurálta
Konservatorische Betreuung

BALLAGÓ Lászlóné, EISENMAYER Tiborné, ERDŐS Sándor,
GANCZAUGH Kinga, MENRÁTHNÉ HERNÁDY Szilvia,
JUHÁSZ István, KÁZIK Márta, LAKATOS József,
LAURENTZY Mária, NAGY Miklós, NÉMETH Gábor, SIPOS Enikő,
SZENT-GÁLY Erzsébet, SZENTGYÖRGYI Edit, SZUTOR Katalin,
TAKÁCSNÉ SZABÓ Marianne, ZSÁMBOKI Orsolya

Szállítások
Transporte

LAKATOS József, MAGYARI Ferenc, NAGY Miklós,
NÉMETH Gábor, TAKÁCSY Gábor

Hungart International Fine Art Service

A kötet szerzői

Autoren

Ács Pál (Á. P.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Irodalomtudományi Intézet)
Askercz Éva (A. É.)	(Sopron, Soproni Múzeum)
Bánhegyi B. Miksa (B. B. M.)	(Pannonhalma, Bencés Főapátsági Könyvtár)
Bencze Zoltán (B. Z.)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
Bertalan Vilmosné (B. V-né)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
Boda Zsuzsanna (B. Zs.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Bodor Imre (B. I.)	(Budapest)
Budai Sándor (B. S.)	(Budapest, Szépművészeti Múzeum)
Buzás Gergely (B. G.)	(Visegrád, Mátyás Király Múzeum)
Cséfalvay Pál (Cs. P.)	(Esztergom, Keresztény Múzeum)
Csóka J. Gáspár (Cs. J. G.)	(Pannonhalma, Bencés Főapátsági Levéltár)
Érszegi Géza (É. G.)	(Budapest, Magyar Országos Levéltár)
Feld István (F. I.)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
G. Sándor Mária (G. S. M.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Gerő Győző (G. Gy.)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
Grüll Tibor (G. T.)	(Sopron, Széchenyi István Városi Könyvtár)
Holl Imre	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Régészeti Intézet)
Horváth István (H. I.)	(Esztergom, Balassa Bálint Múzeum)
Juhász Györgyi (J. Gy.)	(Budapest, Szépművészeti Múzeum)
Juhász István (J. I.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Kerny Terézia	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Kárpáti Gábor (K. G.)	(Pécs, Janus Pannonius Múzeum)
H. Kolba Judit (H. K. J.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)
J. Fodor Adrienne (J. F. A.)	(Budapest, Egyetemi Könyvtár)
Koppány Tibor (K. T.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Kovács Éva (K. É.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
László Csaba (L. Cs.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
László Emőke (L. E.)	(Budapest, Iparművészeti Múzeum)
Lovag Zsuzsa (L. Zs.)	(Budapest, Iparművészeti Múzeum)
Lővei Pál (L. P.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Marosi Ernő (M. E.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Mezey Alice (M. A.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Mikó Árpád (M. Á.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Nagy Emese (N. E.)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
Nagy Mihály (N. M.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)
Nemes András (N. A.)	(Sopron, Soproni Múzeum)
Poszler Györgyi (P. Gy.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Prokopp Mária (P. M.)	(Budapest, ELTE Művészettörténet Tanszék)
Réti Mária	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Ritoókné Szalay Ágnes (R. Sz. Á.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára)
Rozsondai Marianne (R. M.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára)
Rozgonyi Piroska (R. P.)	(Budapest)
Szentesi Edit (Sz. E.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Szilágyi András (Sz. A.)	(Budapest, Iparművészeti Múzeum)
Takács Imre (T. I.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Tamási Judit (T. J.)	(Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal)
Torbágyi Melinda Judit (T. M. J.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)
Tóth Melinda (T. M.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Tóth Sándor (T. S.)	(Budapest, ELTE Művészettörténet Tanszék)
Török Gyöngyi (T. Gy.)	(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria)
Vándor László (V. L.)	(Zalaegerszeg, Göcseji Múzeum)
Varga Zsuzsa (V. Zs.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Végh András (V. A.)	(Budapest, Budapesti Történeti Múzeum)
Végh János (V. J.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Verő Mária (V. M.)	(Budapest, Szépművészeti Múzeum)
W. Salgó Ágnes (W. S. Á.)	(Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)
Wehli Tünde (W. T.)	(Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Intézet)
Zsámbéky Monika (Zs. M.)	(Szombathely, Savaria Múzeum)

A MAGYAR NEMZETI GALÉRIA KÖSZÖNETET MOND AZON INTÉZMÉNYEKNEK,
AMELYEK MŰTÁRGYAikat A KIÁLLÍTÁSRA KÖLCSÖNÖZTÉK

WIR DANKEN ALLEN LEIHGEBERN FÜR DIE UNTERSTÜTZUNG DER AUSSTELLUNG

Bratislava,	Univerzitná Knižnica
Budapest,	Budapesti Történeti Múzeum
Budapest,	Egyetemi Könyvtár
Budapest,	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Budapest,	Iparművészeti Múzeum
Budapest,	Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest,	Magyar Országos Levéltár
Budapest,	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Budapest,	Országos Széchényi Könyvtár
Budapest,	Szépművészeti Múzeum
Eisenstadt,	Burgenländisches Landesmuseum
Esztergom,	Balassa Bálint Múzeum
Esztergom,	Érseki Simor Könyvtár
Esztergom,	Főszékesegyházi Kincstár
Esztergom,	Főszékesegyházi Könyvtár
Esztergom,	Főszékesegyházi Plébánia
Esztergom,	Primási Levéltár
Esztergom,	Vármúzeum
Győr,	Egyházmegyei Könyvtár
Győr,	Székesegyházi Kincstár
Győr,	Xantus János Múzeum
Ják,	Szent György Plébánia
Jásd,	Római Katolikus Plébánia
Kaposvár,	Rippl-Rónai Múzeum
Kaposvár,	Somogy Megyei Levéltár
Keszthely,	Balatoni Múzeum
Kőszeg,	Szent Jakab Plébánia
Nagybajcs,	Római Katolikus Plébánia
Nagydorog,	Református Egyházközség
Pannonhalma,	Bencés Főapátság
Pannonhalma,	Bencés Főapátsági Könyvtár
Pannonhalma,	Bencés Főapátsági Levéltár
Pécs,	Dómmúzeum Alapítvány
Pécs,	Janus Pannonius Múzeum
Pécs,	Káptalani Levéltár
Pécs,	Püspöki Könyvtár
Pilisborosjenő,	Szent Keresztről Nevezett Irgalmas Nővérek
Sárospatak,	Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Nagykönyvtár
Sopron,	Evangelikus Egyházközség Könyvtára
Sopron,	Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
Sopron,	Soproni Múzeum
Sopron,	Szent Mihály Plébánia
Sopronhorpács,	Római Katolikus Plébánia
Székesfehérvár,	Szent István Király Múzeum
Szekszárd,	Wosinsky Mór Múzeum
Szentendre,	Ferenczy Múzeum
Szentendre,	Honvédségi üdülő
Szombathely,	Egyházmegyei Gyűjtemény
Szombathely,	Egyházmegyei Könyvtár
Szombathely,	Savaria Múzeum
Tata,	Kuny Domokos Múzeum
Vác,	Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény
Veszprém,	Egyházmegyei Gyűjtemény
Veszprém,	Káptalani és Érseki Levéltár
Veszprém,	Laczkó Dezső Múzeum
Visegrád,	Mátyás Király Múzeum
Zalaegerszeg,	Göcseji Múzeum
Zalaszentgrót,	Római Katolikus Plébánia
Zalaszentgyörgy,	Római Katolikus Plébánia

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Engel Pál: A középkori Dunántúl mint történeti táj	13
Takács Imre: A gótika műhelyei a Dunántúlon a 13–14. században	22
Mikó Árpád: Pannonia újjászületése	34

KATALÓGUS

I. ROMÁNKORI KŐFARAGVÁNYOK	53
Tóth Sándor: A 11. századi magyarországi kőornamentika időrendjéhez	54
Zselicszentjakab (N. E.)	71
A székesfehérvári szarkofág és köre (T. S.)	82
Két kapuzat: Székesfehérvár, Jásd (T. S.)	115
Tóth Melinda: A pécsi székesegyház kőszobrászati díszítése a románkorbán	123
Marosi Ernő: Esztergomi stílusrétegek 1200 körül	154
Ják (M. A. – Sz. E.)	178
II. ROMÁNKORI IPARMŰVÉSZET	189
Lovag Zsuzsa: A középkori bronzművesség	190
III. ROMÁNKORI FESTÉSZET	217
<i>Falképek</i>	218
<i>Könyvfestészet</i>	225
IV. A GÓTIKUS ÉPÍTÉSZET ÉS SZOBRA SZAT TÖREDÉKEI	233
A pilisi ciszterci apátság (T. I.)	236
Takács Imre: Gertrudis királyné síremléke	248
A pécsi Püspökvár Aranyos Mária-kápolnája (G. S. M. – G. Gy.)	270
Marosi Ernő: Zsigmond kori szobrok a budai várból	282
V. GÓTIKUS ÖTVÖSMŰVÉSZET, BRONZMŰVESSÉG ÉS A SOKSZOROSÍTOTT MŰVÉSZET EMLÉKEI	293
<i>Pecsétek</i>	294
<i>Fémművesség</i>	302
<i>Kályhacsempék</i>	307
VI. A RÓMAI EMLÉKEK FELFEDEZÉSE	317
Ritoókné Szalay Ágnes: A római fölíratok gyűjtői Pannoniában	318
VII. KÉSŐGÓTIKUS ÉS RENESZÁNSZ KŐFARAGVÁNYOK	331
A visegrádi királyi palota címeres zárterkélye (L. P.)	332
Szobortalapzatok a budai várpalotában (V. A.)	339
Balusztrád-elemek a budai várpalotában (V. A.)	343
A nyéki királyi villák (F. I.)	348
A budaszentlőrinci pálos kolostor (B. Z.)	351
Esztergom (M. Á.)	354
Az ozorai vár (K. T.)	367
A siklósi vár (K. T.)	374

VIII. RENESZÁNSZ MAJOLIKA- ÉS ÖTVÖSMŰVÉSZET	377
Bertalan Vilmosné: Majolikaművészet Mátyás király udvarában	378
<i>Kincsleletek</i>	395
IX. KÉSŐKÖZÉPKORI MINIATÚRA-FESTÉSZET ÉS RENESZÁNSZ KÖNYVKULTÚRA . .	401
Mikó Árpád: Bibliotheca Corvina – Bibliotheca Augusta	402
Wehli Tünde: Franciscus de Castello Ithallico Budán	411
<i>Kódexek, nyomtatott könyvek</i>	424
Rozsondai Marianne: Magyar gótikus és reneszánsz könyvkötések	451
<i>Festett díszű oklevelek</i>	466
X. ECCLESIA EXORNATA: TEMPLOMOK ÉKESSÉGEI, 1300–1500	481
Poszler Györgyi: Gótikus táblaképfestészet és faszobrászat	482
<i>Ötvösművek</i>	524
<i>Hímzett textilek</i>	531
DEUTSCHER AUSZUG	541
Engel, Pál: Das mittelalterliche Transdanubien als eine geschichtliche Landschaft	543
Takács, Imre: Die Werkstätten der Gotik im 13. und 14. Jahrhundert	547
Mikó, Árpád: Die Wiedergeburt Pannoniens	553
Katalog	561
RÖVIDÍTÉSEK	601
MUTATÓK	617